

слід здійснювати прозоріші розподіли спеціальних дозволів і ліцензій на здійснення діяльності, у виплаті заробітної плати працівникам – ліквідувати диспропорції в оплаті праці та ввести диференціацію оподаткування. Тобто необхідно створити такі фінансові, економічні, правові та політичні умови для легалізації, які б зробили нецікавим і неефективним знаходження підприємців і домогосподарств в тіньовому секторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання / А. Бочі, В. Поворозник // Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.
2. Варналій З.С. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / З.С. Варналій // Банківська справа. – 2009. – № 2. – С. 56–57.
3. Дяченко Я.Я. Детінізація економіки у системі макроекономічного регулювання / Я.Я. Дяченко // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 68–77.
4. Засанська О.А. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.А. Засанська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76–84.
5. Озерський І.В. Тіньовий сегмент економіки / І.В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 7. – С. 28–31.
6. Прокопик О.І. Проблеми та шляхи детінізації економіки в Україні / О.І. Прокопик // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 56–66.
7. Предборський В.А. Тінізаційний аспект процесів початкового нагромадження капіталу в Україні / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6(73). – С. 26–30.
8. Свиріпа Н.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / Н.В. Свиріпа // Економіка та держава. – 2013. – № 7. – С. 43–57.
9. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : [монографія] / за ред. З.С. Варналій. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
10. Фільштейн Л.М. Фінансово-економічні проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її легалізації / Л.М. Фільштейн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/31.pdf.

УДК 37.014

Вітренко Л.О.

*асистент кафедри менеджменту
Національного університету державної податкової служби України*

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ВИДАТКІВ НА УТРИМАННЯ МАЙНОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості планування та фінансування капітальних видатків на утримання майнових комплексів вищих навчальних закладів. Розглянуто європейський і світовий досвід фінансової незалежності навчальних закладів. Висвітлено основні напрями запровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику управління ВНЗ.

Ключові слова: нерухомість, управління нерухомістю, капітальні видатки, планування, фінансування, утримання майнових комплексів, вищі навчальні заклади, фінансова незалежність.

Витренко Л.А. ОСОБЕННОСТИ ПЛАНИРОВАНИЯ И ФИНАНСИРОВАНИЯ КАПИТАЛЬНЫХ РАСХОДОВ НА СОДЕРЖАНИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

В статье исследованы особенности планирования и финансирования капитальных расходов на содержание имущественных комплексов высших учебных заведений. Рассмотрены европейский и мировой опыт финансовой независимости учебных заведений. Освещены основные направления внедрения зарубежного опыта в отечественную практику управления вузов.

Ключевые слова: недвижимость, управление недвижимостью, капитальные расходы, планирование, финансирование, содержание имущественных комплексов, высшие учебные заведения, финансовая независимость.

Vitrenko L.O. FEATURES OF PLANNING AND CAPITAL EXPENDITURES FUNDING OF MAINTENANING THE PROPERTY COMPLEXES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Features of planning and capital expenditures funding of maintaining the property complexes of higher education institutions are investigated in the article. We consider the European and international experience of universities financial autonomy. The basic directions of implementation of foreign experience in domestic practice of universities' management are formulated.

Keywords: real estate, property management, capital expenditure planning, financing, maintenance of property complexes, universities, financial independence.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування вищих навчальних закладів неможливе без своєчасного та достатнього забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами. Але практика показує, що вищі навчальні заклади часто відчувають нестачу коштів для технічної оснащеності процесу навчання, забезпечення матеріально-технічної бази, утримання майнових комплексів та ін. Тому однією з актуальних задач у сфері утримання майнових комплексів є пошук дієвих інструментів ефективного планування та фінансування капітальних видатків на утримання майна вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У роботах відомих економістів досліджуються різні питання економіки вищої освіти, її впливу на підвищення продуктивності суспільної праці в народному господарстві. До таких робіт відносяться дослідження С.Г. Струмилина, Е.М. Агабаб'яна, А.Б. Дайновського. Питанням теорії і практики фінансування вищих навчальних закладів присвятили свої роботи Ю. Богач, Б. Данилишин, Л.І. Іщук, Л.О. Плахотнікова, Н. Колісніченко.

Дослідженню фінансового забезпечення розвитку вищої освіти доцільно віднести дослідження

Т.М. Боголіб, які спрямовані на розв'язання важливої економічної проблеми – ефективного фінансового забезпечення розвитку вищої освіти, підвищення рівня освітніх послуг і на цій основі – конквентоспроможності наших спеціалістів на світовому ринку вищої освіти [2]. В роботах Н.Ф. Волкової проведено аналіз фінансування вищих навчальних закладів та визначені основні напрямки їх фінансового забезпечення [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак в опублікованих роботах недостатньо висвітлені особливості планування та фінансування капітальних видатків на утримання майнових комплексів ВНЗ. Тому слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень на особливостях планування та фінансування капітальних видатків на утримання майнових комплексів вищих навчальних закладів.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей та пошуку дієвих інструментів ефективного планування та фінансування капітальних видатків на утримання майнових комплексів вищих навчальних закладів на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення українського ринку освітніх послуг почалося із раніше жорсткої централізованої системи державного забезпечення і підтримки системи вищої освіти. Тепер вона істотно змінилася, зокрема, у відносинах власності, джерел та обсягів фінансування вищих навчальних закладів. Проте, незважаючи на проведення ряду реформ, значних покращень в даній сфері не спостерігається. Вже на початку 1990-х років система державної підтримки ВНЗ виявилася практично повністю демонтованою, а декларовані державою гарантії щодо фінансової підтримки та забезпечення розвитку матеріально-технічної бази ВНЗ не забезпечувалися [5, с. 4]. За професором В.П. Ніколаєвим, коефіцієнт зношеності матеріально-технічної бази сьогодні становить 76%. Цей показник підкреслює такі загальні проблеми майнових комплексів України, як застарілість обладнання, не підтримання у належному стані будинків, невміння вчасно попереджати проблеми та несистемний підхід до їх вирішення. Узагальнивши ряд літературних джерел стосовно теми дослідження, доцільно визначити поняття майнового комплексу ВНЗ як сукупність закріплених за навчальним закладом об'єктів нерухомості, що сприяють реалізації його основних функцій [1; 2; 4]. Головною причиною такого стану є недостатній рівень фінансування майнових комплексів та брак практичних рекомендацій щодо побудови ефективної системи управління нерухомістю ВНЗ.

Однак практичні дії в цьому напрямку важко назвати ефективними, вжиті заходи мають найчастіше суперечливий характер і не приносять очікуваних результатів, що обумовлено в першу чергу відсутністю наукової основи формування системи управління об'єктами нерухомості майнового комплексу ВНЗ, сприятливий сучасній соціально-економічній ситуації.

Тому аналіз особливостей планування та фінансування капітальних видатків на утримання майнових комплексів ВНЗ зараз спричинений низкою обставин. По-перше, це зростаючі вимоги засновника до ефективності використання майна в умовах, коли вищі навчальні заклади отримали більшу самостійність у прийнятті управлінських рішень; управлінні конкурентоспроможністю, розробці власних стратегій розвитку в рамках планів фінансово-господарської діяльності. По-друге, це необхідність більш

ефективного використання майнового комплексу при зростаючих труднощах з фінансуванням вищої школи. У зв'язку з демографічними та іншими відомими проблемами обсяги фінансування ВНЗ можуть об'єктивно знижуватися [7].

Тема фінансування вищої освіти і підвищення її ефективності обговорюється протягом останніх 15 років. На думку експертів, для підвищення ефективності необхідно забезпечити економічну самостійність ВНЗ та створити можливість формувати самостійно власну поведінку навчальних закладів.

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про вищу освіту», фінансування ВНЗ державної форми власності здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади. Рада міністрів, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також підготовку наукових і науково-педагогічних працівників через аспірантуру і докторантуру визначаються у Законі про державний бюджет.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки та інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у встановленні нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів (штатна чисельність співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчальне навантаження викладачів, розміри земельних ділянок, фінансування наукових досліджень, утримання навчальних аудиторій і лабораторій, бібліотек та фондів наукової і навчальної літератури, фінансування капітального будівництва, ремонту і утримання будівель і спортивно-оздоровчих споруд, придбання технічних засобів навчання та методичного забезпечення навчального процесу тощо), диференційованих залежно від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації [2, с. 109].

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше як ста студентів у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації та ста вісімдесяти студентів у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації.

Для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством. Залучені кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутотом.

Вищі навчальні заклади державної форми власності використовують кошти відповідних бюджетів, а також додаткових джерел фінансування,

не заборонених законодавством, на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників.

У новому законодавстві ВНЗ розширюють фінансову незалежність, дозволяючи самостійно розпоряджатися власними коштами. ВНЗ тепер самі можуть надавати ряд приватних послуг, кошти від яких підуть на спеціальні фонди із подальшим використанням у господарській діяльності [4, с. 385].

Передбачена Законом України «Про вищу освіту» фінансова автономія ВНЗ була підтверджена відповідними змінами до Бюджетного кодексу, куди внесли норми, які дозволяють вищим навчальним закладам та науковим установам розміщувати у державних банках надходження від основної діяльності, благодійні внески та гранти. Окрім цього, з'являється можливість розміщувати на депозитах тимчасово вільні бюджетні кошти, отримані за надання платних послуг. Для того щоб ці норми могли бути втілені, потрібен відповідний порядок, затверджений урядом. Крім того, уряд визначить заходи контролю за використанням цих коштів. Разом з тим, до Бюджетного кодексу не були внесені зміни, без яких приватні ВНЗ не можуть отримувати кошти Державного бюджету на підготовку кадрів, тобто державне замовлення, як передбачає Закон «Про вищу освіту».

Відповідно ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», автономія вищого навчального закладу визначено як самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом [11]. Таким чином, для реалізації автономії ВНЗ отримають більше можливостей для фінансової незалежності, зокрема, зможуть самостійно визначати організацію навчального процесу, надавати додаткові навчальні послуги, користуватися власними земельними ділянками та фінансовими надходженнями, проводити фінансово-господарську діяльність.

Але все ж таки даний принцип діяльності ВНЗ ставить у нерівні умови вищі державної та приватної форм власності. Будучи бюджетними установами, ВНЗ державної форми власності не мають змоги самостійно розпоряджатися власними надходженнями, що призводить до зменшення мобільності фінансових ресурсів та їхнього знецінення внаслідок інфляційних процесів.

На нашу думку, державні ВНЗ не стануть вести самостійну фінансову діяльність, боячись взяти на себе абсолютну відповідальність. Якщо українські ВНЗ не знають, та й особливо не прагнуть отримувати фінансову незалежність, то європейські та американські навчальні заклади активно використовують подібні практики. Приміром, американські вищі вкладають свої гроші в інвестиційні фонди, хендж-фонди і тим самим заробляють як комерційні компанії. Близько 20% доходу американських ВНЗ формується саме за рахунок інвестування.

Специфікою України у сфері вищої освіти є навчання у державних ВНЗ українських громадян безкоштовно (за рахунок бюджетних коштів) або за плату. У розвинених країнах діє досить чітке правило: або всі вчаться за плату, або навчання для студентів безкоштовне (допускається стягнення невеликого організаційного внеску). При платному навчанні вводяться винятки: наприклад, введення для студентів з малозабезпечених сімей державних стипендій, які можуть повністю покривати плату

за навчання, особливо у випадках відмінної успішності. Іншою мірою є надання зворотних позик, коли сума освітнього кредиту списується (погашається з державних засобів), якщо випускник йде працювати в потрібній державі, але не дуже престижні сфери діяльності або погоджується працювати на віддалених територіях, у разі ж відмови працювати за завданням держави він повинен повернути кошти, витрачені на його освіту.

У США в університеті безкоштовно (або за невелику плату) можуть навчатися практично всі молоді люди, що народилися та/або проживають в ньому тривалий час і отримали досить високі бали для вступу до ВНЗ. При цьому американці з інших штатів будуть у ньому вчитися за рахунок власних коштів. Такий підхід близький до моделі західноєвропейських країн, коли за бюджетні кошти вчаться «свої» [10, с. 144] (вони також можуть ще отримувати стипендію у разі потреби), а іноземні студенти платять за навчання. Винятком з цього правила довгий час була Північна Європа, де не тільки свої, а й іноземні студенти не платили за навчання у вищій школі. Але в 2012/2013 навчальному році Швеція стала відмовлятися від даної практики в силу швидкого зростання числа іноземців, які прагнуть здобути вищу освіту в її університетах.

Необхідною умовою ефективного функціонування закладів вищої освіти є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. Слід звернути увагу на те, що джерела фінансування закладів вищої освіти залежать насамперед від форми власності вищого навчального закладу [8, с. 176].

У сучасних умовах джерела фінансування навчання студентів вищих навчальних закладів характеризуються багатоканальністю.

Аналіз державного фінансування вищої освіти (табл. 1) свідчить, про постійне зростання видатків зведеного бюджету України як в абсолютному, так і відносному виразі.

Таблиця 1
Показники фінансування вищої освіти в Україні за 2010–2014 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, млрд. грн.	5,4	6,3	9,2	11,0	16,0
Частка витрат на вищу освіту (%) до:					
- видатків зведеного бюджету	5,3	5,9	5,2	4,9	6,7
- ВВП	1,6	1,7	1,7	1,5	2,3

Так, за аналізований період обсяг бюджетних ресурсів, виділених на фінансування вищої освіти, збільшився на 10,6 млрд. грн., а питома вага зросла з 5,3% до 6,7%. Таке зростання обсягів фінансування вищої освіти пояснюється збільшенням чисельності студентів вищих навчальних закладів, підвищенням оплати праці педагогічних і науково-педагогічних кадрів та стипендіального фонду студентів. При цьому слід відмітити, що бюджетне фінансування закладів вищої освіти відбувається на основі застосування методу кошторисного фінансування, який передбачає жорстку регламентацію використання фінансових ресурсів, що, в свою чергу, обмежує самостійність і гнучкість у використанні отриманих коштів.

Важливе місце серед джерел фінансування діяльності ВНЗ посідають саме комерційні фінансові

ресурси, про що свідчить значення показника питомої ваги студентів, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (табл. 2).

Таблиця 2
Чисельність та питома вага студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання

Показники	Роки		
	2011–2012	2012–2013	2013–2014
Всього студентів, осіб, у тому числі навчаються за рахунок:			
державного бюджету	2709161	2786582	2813798
місцевих бюджетів	940554	958601	968030
Центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	84169	88221	90511
фізичних осіб	19481	27458	13227
Питома вага студентів (%), які навчаються за рахунок:			
державного бюджету	1664957	1712302	1742030
місцевих бюджетів	34,7	34,4	34,4
Центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб	3,1	3,2	3,2
фізичних осіб	0,7	1,0	0,5
	61,5	61,4	61,9

Зростання частки недержавних джерел фінансування освіти обумовлено насамперед необхідністю збільшення обсягів фінансових ресурсів для забезпечення виконання статутних завдань закладів вищої освіти внаслідок підвищення ролі освіти як визначального чинника соціального та економічного розвитку нації.

Висновки. Отже, стає актуальним питання збільшення обсягів фінансових ресурсів залучених із комерційних джерел, зокрема, в частині розширення надання послуг неосвітнього характеру в частині здійснення науково-дослідної роботи вищим навчальним закладом на договірних засадах. Успішне виконання даного завдання можливе за умови створення науково-виробничого комплексу, головним учасником якого повинен стати заклад вищої освіти. Функціонування даних комплексів є перспективною формою інтеграції освітньої, наукової, виробничої та інноваційної діяльності при переході вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку. Для прогнозування розвитку всього комплексу нерухомого майна університету необхідні інформація про різні техніко-економічні показники і характеристика досліджуваної системи. Доцільно запропонувати наступні групи показників:

- вхідні, що відображають інформацію про наявність матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів і об'єктів нерухомості університету;
- показники процесу (витрати на роботу системи);
- вихідні, що відображають інформацію про стан об'єкту впливу на виході.

Для ефективного функціонування системи управління об'єктами нерухомості майнового комплексу державного університету необхідно здійснити наступні заходи:

- створити дієвий механізм моніторингу стану об'єктів нерухомості;
- на основі результатів моніторингу об'єктів нерухомості розробити порядок взаємодії з потенційними інвесторами, власниками, користувачами об'єктів нерухомості університетських комплексів.

Отже, підсумовуючи вищесказане, варто зауважити, що американський досвід є передовим. Приватні вищі навчальні заклади України почали використовувати його, і це є ефективно. Але державні вищі навчальні заклади поки що морально не готові використати такий шанс, який дає їм фінансова незалежність: по-перше, відсутні наукові дослідження, по-друге, вони знаходяться морально-застарілому та зношеному стані, що важко переключитися на новий вид роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 103–106.
2. Боголіб Т.М. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти / Т.М. Боголіб // Фінанси України. – 2005. – № 2(111). – С. 106.
3. Бойко А. Конкурентоспроможність освіти як показник її ефективності та якості / А. Бойко // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 16–23.
4. Буковинський В.С. Шляхи удосконалення планування витрат на освіту / В.С. Буковинський // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 384–388.
5. Вакарчук І.О. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи / І.О. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 3–19.
6. Волкова Н.Ф. Ефективність використання коштів ВНЗ / Н.Ф. Волкова // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 66–72.
7. Добровольська Л.М. Деякі аспекти державного фінансування вищої освіти / Л.М. Добровольська // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 50.
8. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
9. Мельник О.Г. Методи бюджетного планування // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 39.
10. Плахотнікова Л.О. Удосконалення умов фінансування вищої освіти як основного чинника підготовки фахівців / Л.О. Плахотнікова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 141–146.
11. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
12. Скубашевська О. Необхідність і реалії інноваційного розвитку освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 30–38.